

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 82 1961

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksell
BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
UPPSALA 1962

ett bedyrande och understrykande. Författaren söker det rätta, det träffande uttrycket. Prosan blir osäker, än våldsamt litotetisk, än starkt emfatisk.

Här krävs alltså inte att formuleringarna är påfallande valhänta — det bara ofta är så. Inte heller krävs en naivistisk verklighetsbild — det är bara ibland i de naivistiska texterna som världen ses med barns eller primitiva människors ögon. Att denna definition på naivism är för vid framgår bäst av vissa av de exempel på verk som enligt Granlid utmärks av en naivistisk stil. Ett av dessa är berättelsen *Det lilla fält-tåget* i I den tiden. Att denna med sitt ironiska dubbelperspektiv, sina groteskt satiriska formuleringar av typen »detta folk som var väpnad ända till mjölkttänderna» och hårdkokta inslag som »motståndarna var så små» att man kunde »efter någon övning spetsa flera stycken av dem på bajonetten på en gång» ses som exempel på naivism förefaller mig överraskande. Likaså är det anmärkningsvärt att få *Sibyllan* framförd som exempel på naivism, sedan man i ett tidigare avsnitt fått veta att anknytningen stilistiskt mellan *Sibyllan* och *Gäst* hos verkligheten är ganska svag och att prosan i den förstnämnda har »en fastare och bestämdare och mer normalspråklig karaktär».

Som synes har man här helt tappat kontakten med utgångspunkten, en konst med en kärleksfullt öm inställning till motivet.

Det är främst i de konkreta iakttagelserna av språkliga egenheter i *Gäst* hos verkligheten som Granlids bok har sin styrka. Här har han lämnat ett betydelsefullt bidrag till beskrivningen av Lagerkvists prosastil.

Bengt Larsson.

LARS LÖNNROTH: *Litteraturforskningens dilemma*, Uddevalla 1961.

Lars Lönnroths skrift *Litteraturforskningens dilemma* bereder besvikelse. Debatt om dessa frågor behövs verkligen, men den som föranletts av hans bok har varit lika ytlig som boken. Här hade behövts ett sakligare utgångsläge. Lönnroth har inte förstått att slagkraften hos en stridsskrift är beroende av en lika stor vederhäftighet vid beskrivningen av läget som lidelse när det gäller kravet på ett nytt läge.

Man kan överhuvud taget fråga sig om »stridsskriften» är rätt forum om man vill slå ett slag för större metodisk medvetenhet inom sin disciplin. Det lilla formatet inbjuder till förenklingar och ger alltför litet utrymme åt principiell diskussion. De närmast berörda finner inget nytt att mogna in i och den stora publiken befästes endast i sina fördomar. Vad Lönnroths skrift beträffar riskerar den genom sin ytlighet att suddas ut vikten av de metodiska problemställningar som verkligen finns. Lättheten att angripa honom, hans stora liberalism vid sidan av hans upprörda stränghet etc. vaggar litteraturhistorikern till större metodisk ro än någonsin. Den debatt vi har fått har sannerligen inte varit den rätta.

Lönnroths beskrivning av läget inom svensk litteraturhistoria är missvisande. På sidan 22 kan man läsa: »och får nykritiken som den vill, skall den historiska urvalsprincipen återigen försvinna så gott som fullständigt». Detta yttrande är anakronistiskt. Nykritiken i dess doktrinära form har aldrig riktigt fått fäste vid svenska universitet. Den ägde uppenbar aktualitet i början av 50-talet, men har sedan dess stadigt förlorat i inflytande. Jag tror att det är omöjligt att i dag uppdriva en enda rättrogen representant för den. På sidan 23 får man veta: »Med hjälp av tvivelaktiga psykoanalytiska eller marxistiska axiom frammanas de mest krystade orsaksförklaringar till diktverkens uppkomst.» Vilken forskare i Sverige använder sig av marxistiska »axiom»? Vidare: De ytterst få forskare som använder sig av psykoanalytiska »axiom» har inte haft särskild framgång inom sitt ämne. Lönnroth använder sig ju själv i sin skrift av ett sakkunnigutlåtande, som grundligt går till rätta med den ende mera framstående representant för psykoanalytisk litteraturforskning vi för närvarande har.

Vidare skriver Lönnroth: »De flesta avhandlingar torde fortfarande skrivas efter biografisk mall.» En så lättillgänglig källa som avhandlingsregistret ger en helt annan bild. Högst 26 av 177 avhandlingstitlar *kan* tolkas som tydande på att det rör sig om en biografisk uppläggning. Andra helt vilseledande formuleringar återfinnes på ss. 18 och 23: »Fortfarande anses 'lägre' litteratur vara illegitim som forskningsobjekt.» »... så

länge det bara anses legitimt att syssla med ett historiskt godtyckligt urval av 'stor' dikt». Varje initierad vet att det inte förhåller sig så. Exempel på avhandlingar om »lägre» litteratur utgör Lars Furulands om statarna i litteraturen och Lennart Thorsells om parnassens demokratisering och de folkliga bildningsvägarna. Ytterligare ett offer åt vulgärföreställningar frambär Lönnroth överst på s. 32, där han konstaterar »det faktum att litteraturforskarna mer än de flesta humanister anger högre ändamål för sina undersökningar».

Som grov demagogi måste man betrakta tilltaget att låta Olle Holmberg höra till de »mest representativa» bedömarna av dagens litteraturforskning (s. 27. Se t. ex. Holmbergs omdöme om Tigerstedts Valérybok i sakkunnigutlåtandet till prof. i Göteborg 1954 och hans recension i DN av Gunnar Hanssons doktorsavh. 1959) och att låta en artikel i Ergo av en ung och ännu okänd kandidat vid namn Birger Christoffersson utgöra en hel och viktig opinion inom svensk litteraturhistoria (s. 27). Det blir via grepp av denna typ t. o. m. möjligt att hävda att svenska litteraturhistoriker tror »att intuitionen är ett speciellt kunskapsorgan», något som annars är förbehållet »en trång krets av desperata teologer». Vilka teologer för övrigt?

Den avskräckande exempelsamling Lönnroth drar fram i ett speciellt kapitel är väl delvis menad att bevisa att situationen är sådan han beskrivit den. Då han emellertid i huvudsak hämtat sina exempel från polemiker, akademiska oppositioner och sakkunnigutlåtanden, där forskares brister i metod påtalats av litteraturhistoriker, får bevisningen något av cirkelns vilande slutenhet. Lönnroth lyckas visa att det görs en mängd fel och att dessa fel till större delen redan påtalats av ämnets egna representanter.

Ett flagrant missgrepp är att dra upp en professorskonkurrens från 1932 som exempel på situationen av idag. Saken blir inte bättre av att en kollationering i sakkunnigutlåtandet visar att Lönnroth här felbedömt situationen och därmed grovt misskrediterat en forskare (s. 60). Ett annat exempel på Lönnroths lättsinniga sätt att handskas även med fakta, som djupt berör enskilda författares ära, är när han på s. 64 hänvisar till en avhandling från 1961 och bedriver kritik mot enskildheter som *inte* finns i avhandlingen, men som fanns i manus, när dess författare sökte professur. Här framstår bjärt hur beroende Lönnroth varit av sakkunnigutlåtanden.

Om stridsskriften som genre kräver generaliseringar och förenklingar måste man säga att Lönnroth varit onödigt bunden av genren.

*

Lönnroths skrift vill uppenbarligen vara principdebatt. Denna förutsättning kommer t. o. m. de enkla och tillfälliga fel han drar fram ur litteraturhistoriska avhandlingar att framstå som symptom på medveten metodisk linje. Av enstaka redan förut hårt kritiserade avhandlingar tillverkar Lönnroth metodiska skolor. I stället för att diskutera varav de flesta misstagen kan bero, utgår Lönnroth ifrån att det existerar djupgående principiella motsättningar om metod.

Går man till Lönnroths positiva förslag och principiella ställningstaganden till litteraturvetenskaplig metod, förstår man inte vari dessa djupgående principiella motsättningar kan bestå. Författaren trycker mycket hårt på den historiska urvalsprincipen, men förordar både en historisk och en estetisk-ohistorisk urvalsprincip. Han angriper allmänna diskussioner av »tidsandan» och ett alltför ivrigt detaljanalyserande av diktverk, men invänder: »Erkännas skall emellertid att även för rent historisk litteraturforskning är inte bara diskussion av tidsandan viktig, utan också vissa detaljanalyser av diktverk och författarpsyken. Än mer spelar naturligtvis dessa uppgifter in i den forskning med rent estetiska urvalsprinciper som vi i föregående kapitel anvisat en underordnad ställning inom litteraturhistoriens ram (kommentarer till klassiker etc.). Men kan inte uppgifterna lösas rent vetenskapligt?»

Härtill kan man blott nicka amen och i likhet med Lönnroth djupt beklaga sig över dem som försöker lösa dem ovetenskapligt i tron att det gäller att beskriva »en mystisk 'dikt i sig' eller uttrycka 'tolkarens' egna upplevelser». Men vilken litteraturvetenskaplig skola i vårt land är det Lönnroth angriper?

Däremot kan man ha en annan åsikt än Lönnroth när han säger att man för att vara strängt vetenskaplig måste lämna vissa partier i litterära texter otolkade, därför att man

saknar klara verifieringsinstrument. Här måste det ändå vara riktigare att gå så långt man kan med hjälp av hypoteser, naturligtvis under förutsättning att man klargör vad det är man sysslar med. Är en text svårtolkad finns det ju ändå i allmänhet rimliga hypoteser om dess tolkning och det kan i vissa fall vara bättre att dessa hypoteser uppställs under vetenskaplig diskussion och av personer som har hela det vetenskapliga materialet under kontroll än av diletanter.

Det går inte, att som Lönnroth försöker, driva något slags allmän implicit föreställning om att historiska ämnen är vetenskapligt säkrare än ohistoriska och på den grunden föreskriva de senare strängare normer än de förra. Sådana undersökningar som Lönnroth förordar, studier i genrens uppkomst etc., hör faktiskt till de mest spekulativa man kan ge sig in på. Hur dogmatiska utgångspunkterna ibland kan vara visar Lönnroth själv, när han föreslår, att man som undersökningsmaterial väljer »företeelser som betraktas som ovanligt 'typiska' i sitt slag och samtidigt kan belysas med rikligt källmaterial; företeelser som kan användas för att förklara ett stort antal andra företeelsers uppkomst eller upphörande etc.». Eftersom man inte vet något om allt detta förrän man utforskat sitt ämne är utgångspunkten dogmatisk, innebär en tes. I mycket högre grad än när det gäller fenomenologiska och språkliga undersökningar är urvalet av material när det gäller att förklara historiska sammanhang tillfälligt, beroende av okontrollerbara faktorer. Därför är även sådana teser som grundar sig på ett rikligt material starkt relativa. Har då redan utgångspunkten varit en tes finns risken att den från början kommit att bestämma över materialet och sålunda ytterligare ökat otillförlitligheten. Lönnroth fordrar av textexplikatorer att de endast skall säga det som går att veta och ingenting mer. Det är ett rimligt krav, men skulle man fordra detsamma av historieforskarna finge de avstå från nästan alla förklaringar av sammanhang och huvudsakligen ägna sig åt fenomenologisk framställning, något som här och var rekommenderats men inte av Lönnroth.

En positiv och rimlig formulering av kravet på den humanistiska forskningen, både den historiska och den ohistoriska, är att man under diskussion av materialets art och möjligheter som empiriskt underlag försöker förklara och tolka så mycket som möjligt. Varje generation bör ha en självklar rätt att under kritisk begrundan av vetandets villkor i så hög grad som möjligt försöka tillfredsställa sin nyfikenhet. Och att anta att vi skulle vara mindre nyfikna på hur ett konstverk i detalj är uppbyggt eller hur en relativt betydande diktare förhöll sig till livets stimuli än på vad den och den postillan betydde för den och den psalmdiktaren är att misskänna bredden i vår intressesfär.

Lönnroth vill i puritansk iver anvisa all forskning som utgår från en estetisk urvalsprincip en underordnad plats inom litteraturämnets ram. Jag är rädd att en sådan anordning skulle leda till sänkta krav inom ett område där Lönnroth, om jag inte missförstått honom, vill att kraven skall höjas. Lönnroth förklarar sig vidare inte vara intresserad av detaljanalyser av struktur och annat i diktverk som Gösta Berlings saga etc. Det hindrar naturligtvis inte att sådana analyser kan vara utomordentligt intressanta. Att denna typ av undersökning skulle kräva att man sysslar med självklarheter förefaller oinitierat.

En sådan hållning utesluter ingalunda att man kan vara överens med Lönnroth om att de litteraturhistoriska avhandlingarna — trots vissa bemödanden från professorernas sida i motsatt riktning — just nu kommit att skocka sig alltför mycket kring sekelskiftet, och att en urvalsprincip som toge sikte på en fullständigare beskrivning av hela fältet vore önskvärd.

Den historiska urvalsprincipen i Lönnroths tappning innebär väl inte till sin genomtänkta del så mycket mer än detta. Vid sidan av nödvändiga utredningar beträffande enskilda författare sysslar man med de genrer vari dessa arbetar och tar därvid — självklart — hänsyn även till de mindre förmågorna och ger dem i mån av deras rent historiska betydelse stundom större utrymme än de ur estetisk synpunkt betydelsefulla. Målet är att teckna hela genrens eller hela århundradets historia, inte att leta upp läsbarheter och därefter bedöma hela epoken eller genren efter dessa läsbarheter. Överhuvudtaget bör då allt som kan ha spelat en väsentlig roll för genrens uppkomst, befordran och död undersökas. Detta är truismer.

Lönnroth lyckas emellertid dra fram ett par exempel på en delvis motsatt uppfatt-

ning. Att det skulle gälla en bred opinion lyckas han emellertid inte visa och att det i dagens situation, sedan nykritiken så klart tappat taget, skulle finnas någon som ville förneka berättigandet av en historisk urvalsprincip i den ovan skisserade meningen betvivlar jag starkt. Även här är Lönnroth en smula sent ute. Psykoanalysen, marxismen, intuitionen som kunskapsorgan, Einfühlung, nykritiken — det är väl många spöken på en gång. I sitt förord skriver Lönnroth att hans bok inte har så anspråksfulla syften: »Det är mycket nog om en del mer uppenbara orimligheter avfärdas.» Varför slåss med redan »uppenbara» orimligheter. Vill man vara aktuell och komma med träffande kritik, är orimligheter, som inte är uppenbara, onekligen intressantare, om än icke i journalistisk mening.

Lönnroth kräver vidare i sin skrift att litteraturhistorikerna skall syssla även med de mindre pretentiösa genrernas historia. Det är ett rimligt krav. Exemplifieringen däremot är till stor del orimlig: »Käseriet, recensionen, krönikan, traktaten, postillan, drömboken, doktorsavhandlingen, brevet, tillfällighetsversen, kolportageromanen, reportaget, pornografika, gangsternovellen, seriemagasinet, kungörelsen och reklambroschyren.» — »Med den arsenalen av källor», skriver Lönnroth, »skulle man vara väl rustad att förse Dante-, Shakespeare- och Joycekommentatorerna med viktiga fakta.» Det betvivlas inte. Vad man däremot kan betvivla är att litteraturhistorikerna någonsin når fram till dessa författare, i all synnerhet som den historiska urvalsprincipen fordrar att man inte enbart sysslar med de uppräknade genrerna som språkliga fenomen utan dessutom tecknar deras ekonomiska och sociala förutsättningar etc. Det blir stora avhandlingar i ekonomisk historia, kyrkohistoria, psykologi, juridik, statsvetenskap etc. av personer som inte ens läst in grundkursen i ämnet, än mindre fått någon metodisk skolning i det.

Kan man inte sätta en principiell gräns mellan historievetskaperna — och det kan man inte — så måste man åtminstone sätta en praktisk, annars kan inte vetenskapligheten garanteras av tillräckligt kompetenta professorer. Här måste i stället ske så många uppdelningar som möjligt och det är då ett minimikrav att man har åtminstone ett särskilt ämne där man huvudsakligen sysslar med de estetiskt syftande genrernas och författarnas historia, nämligen litteraturhistoria.

*

Om Lönnroths skrift överdriver när det gäller principiella motsättningar i litteraturvetenskaplig metodik och rider till strids mot väderkvarnar när den förvandlar enstaka och redan illa åtgångna missgrepp till skolor, ger den emellertid ett intryck av att det görs flera felgrepp inom ämnet än som vore nödvändigt. Detta faktum bör inte nonchaleras därför att Lönnroth med den uppläggning han nu tillämpat är så lätt att bemöta eller därför att en undersökning av situationen inom andra humanistiska ämnen med all säkerhet skulle nå lika eller kanske mera nedslående resultat.

Ett av skälen till att det existerar så få klara principiella motsättningar inom ämnet litteraturhistoria är helt säkert att där inte förekommer annat än tillfällig metoddebatt. Den metodiska skolningen sker huvudsakligen vid lic.-seminarierna i anslutning till ventilation av lic.-avhandlingar. Många licentiander är inte i tillfälle att annat än sporadiskt delta i seminarierna, andra har alltför ringa vetenskapsteoretisk underbyggnad för att helt urskilja linjerna i debatten. Många har heller inte läst den text diskussionen gäller. De metodkurser på trebetygstadiet som på senare tid införts är ett välkommet tillskott men borde förenas med flera praktiska övningar. Sålunda vore det en fördel om två- och trebetygsuppsatser i mycket större utsträckning än vad som nu är fallet lades upp som källkritiska detaljstudier. Vidare skulle en rikare giv av ämnen som främst gick ut på ingående granskning av argumentation och terminologi i vetenskapliga arbeten kunna betyda mycket för den metodiska skolningen.

En faktor som betyder mycket för metodisk praxis inom snart sagt alla vetenskapsgrerar är professorsinstitutionens utformning. Professorn har befogenhet att ensam bedöma lic.-avhandlingar, något som lätt uppammar auktoritetstänkande och vidmakthåller omotiverat långvarig kontinuitet i metodisk praxis. Professorn behöver inte ens motivera sin betygssättning. Med detta system är inte heller möjligheten utesluten att professorer i samma ämne håller olika betygskalor, vilket innebär att reellt sett bättre elever vid stipendiering kan få stå tillbaka för sämre. Professorn har vidare i praktiken rätt att

ensam bestämma om en doktorsavhandling skall föras upp till disputation eller ej. Han har också att inför betygskommittén föreslå betyg för sin elev. Det är praxis att detta förslag följs. Vidare har professorn mycket stort inflytande när det gäller tillsättandet av tjänster: docenturer och universitetslektorat. Punkt för punkt ser vi här hur stora möjligheter den personliga faktorn har att göra sig gällande. Professorn står i ett absolut centrum i det akademiska livet. Alla, från docenten till fil. kanden, är mer eller mindre beroende av honom, för fortsatt tjänst och för betyg, för förord, handledning etc. I det militära är ett sådant auktoritärt system ändamålsenligt. I vetenskapliga sammanhang innebär det närmast en självmotsägelse.

När en professor avgår uppstår också lätt panik bland hans elever. Det gäller att hinna disputeras innan han avgår, ty den nye professorn har kanske en annan inställning. Med nuvarande system är en sådan reaktion hos eleverna fullt naturlig.

Professorns makt är således en faktor som kan sätta ovidkommande accenter på metoddebatt och avhandlingsbedömning, två ting som är mycket nära förknippade med varandra. Så sårbar får inte vetenskapligheten vara inför organisationen av universitetsarbetet.

Det är ju också alldeles onödigt att behålla den nuvarande organisationen i en tid då det stora elevantalet kräver allt flera fasta tjänster. Vissa ämnen — geografi, historia, litteraturhistoria — kunde med fördel ha upp till fem, sex professorer, som delade på uppgifterna efter vars och ens särskilda kompetensområde. Det skulle inte bli så mycket dyrare, men leda till mera handledning, större effektivitet och färre strider. Om man avskaffade professorn och införde professorerna skulle inte heller högt förtjänta forskare längre tvingas upphöra med sin forskning, därför att de utnämns till överdomare över oändliga ämnesdomäner.

Sådana fullt berättigade krav ter sig måhända just nu orealistiska. Vad man emellertid lätt och snart kunde genomföra vore att tillsätta en ekonomiutbildad administrativ chef vid varje institution, så att professorerna fritogs från en papperskvarn, som slukar alltmer av deras tid, och i stället finge tid att ingå i betygskommittéer sammansatta av professorer från helst så många universitet som möjligt. När det gäller betygen i studentexamen strävar man ju efter en normalisering av betygskalorna över hela landet. Det är verkligen på tiden att något liknande införes när det gäller betygen på doktorsavhandlingar. De försök som nu verkligen görs från en och annan professors sida att härvidlag överbrygga universitetsgränserna har blott rådfrågande karaktär och lämnar alltför stort utrymme åt tillfälligheternas spel. Att statsmakterna redan i viss mån uppmärksammat att det här rör sig om ett problem framgår av det nyligen införda kravet på att professor från annat universitet skall adjungeras vid besättandet av en ledig forskardocentur. Beträffande betygen på lic.-avhandlingar kanske man kunde nöja sig med en reform som innebar att de sattes av ett lärarkollegium sammansatt av professorer och docenter. Denna oundgängliga reform kräver emellertid mera pengar och flera tjänster. Vidare borde man avskaffa katederdisputationen och i stället införa seminariedisputationen, där man vid ett antal seminarier noggrant gick igenom en otryckt avhandling, där rättelser kunde införas. Den nuvarande formen med en fakultetsopponent bör emellertid behållas.

Så kan man i all korthet försöka skissera den bättre framtid för forskningen som Lönnroth efterlyser, men det är givet att det här krävs noggrannare utredningar.

Karl Erik Lagerlöf.